

Τα τραγούδια του Πάσχα (2ο μέρος)

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Παράλληλα όμως και τα κοσμικά και παρεκκλησιαστικά λαϊκά έθιμα διατηρούν το στοιχείο της προσωπικής συμμετοχής που οδηγεί από την αναπαράσταση στο βίωμα, με την πανάρχαιη μυστηριακή έννοια. Εδώ γεφυρώνεται η χριστιανική λατρεία με τις προχριστιανικές παγανιστικές συνήθειες και τελετουργίες που έχουν σχέση με το φυσικό περιεχόμενο της εποχής.

Το χριστιανικό Πάσχα και το εβραϊκό *Πεσάχ* ξανασυναντούν την αρχαία αιγυπτιακή γιορτή *Πισάχ*, τη γιορτή της εαρινής ισημερίας, γιορτή της γονιμότητας, της άνοιξης, της ανάστασης της φύσης –όπως και τ' *Ανθεστήρια* και οι τελετές του Αδώνιδος στην αρχαία Ελλάδα. Εξάλλου, με βάση την εαρινή ισημερία ορίζουν το Πάσχα και οι Εβραίοι (ανήμερα την Πανσέληνο) και οι Ορθόδοξοι (την πρώτη Κυριακή μετά την Πανσέληνο). Έτσι, με βάση τα προαιώνια σύμβολα της μυστηριακής λατρείας (τον ήλιο, τη σελήνη, τη γη, το φως και τη φωτιά, το νερό, το κόκκινο χρώμα, το αβγό, το ψητό κρέας, κ.ά.) στο δογματικό περιεχόμενο της χριστιανικής γιορτής έρχονται να ενταχθούν λαϊκά έθιμα που, γι' άλλη μια φορά, πιστοποιούν την πολιτισμική ενότητα του Ελληνισμού.

Με την έναρξη ακόμη του πασχαλινού κύκλου, η θεατρική νεκρανάσταση του Λαζάρου (προετοιμάζοντας αυτήν του Χριστού) σε πολλά από τα τραγούδια-κάλαντα της ημέρας αποσυνδέεται από τη διήγηση των γεγονότων και καταλήγει σε ύμνο για την άνοιξη κι επίκληση της γονιμότητας. Κυρίαρχο και πάλι το γυναικείο φύλο μέσα από τις *Λαζαρίνες*, μικρά κορίτσια στολισμένα με λουλούδια που μόνον αυτά επιτρέπεται να πουν τα τραγούδια, κρατώντας μάλιστα στα χέρια τους τα σύμβολα της γονιμότητας: κούκλα ή σταυρό στολισμένο με κόκκινη κλωστή, που από την αρχαία εποχή αποτελεί σύμβολο αποτρεπτικό για τα «κακά πνεύματα».

(Την ξαναβρίσκουμε στο κλαδί της *ειρεσιώνης* που κρατούσαν τα παιδιά στην

αρχαία Ελλάδα, τραγουδώντας τ' αντίστοιχα κάλαντα για την ευγονία και τον ερχομό της άνοιξης -χελιδονίσματα).

Άγιο Λάζαρε, καλή ώρα σ' αφέντη,

Τώρα η ώρα σου, τώρα κι αυγή σου

Τώρα λάλησε πουλί κι αηδόνι

κι αντικρίσθηκε το χελιδόνι.

Κορασίδες μου σταυροδεθείτε

να τιμήσετε καλόν αφέντη

και κυρά καμαρωμένη.

Επίσης και την επόμενη μέρα, την Κυριακή των Βαΐων, σε πολλά μέρη της Ελλάδας οι νιόνυφες (σύμβολο της γονιμότητας) ήταν αυτές που έπρεπε να μεταφέρουν τα βάγια στην εκκλησία και σε μια καθαρά γυναικεία τελετή να χτυπήσουν η μια τον ώμο της άλλης με τ' ανθισμένα κλωνάρια για να εξασφαλίσουν υγεία και θαλερότητα.

Το αποτρεπτικό κόκκινο χρώμα, πανταχού παρόν στη λαϊκή μας παράδοση, επανέρχεται στα πασχαλινά αβγά που, όπως σημειώνει ο Δ. Λουκάτος: *κατ' εξοχήν ζωικά προϊόντα, γίνονται εξαίρετα σύμβολα του τάφου απ' όπου ξαναπηδά η ζωή... Το τσούγκρισμά τους είναι μια συμβολική διευκόλυνση της νέας ζωής, αλλά και χαιρετισμός φιλικής πάλης, που βοηθάει τη φύση στις παραγωγικές της προσπάθειες.*

Σε πολλά μέρη οι γυναίκες κρεμούσαν τη Μεγάλη Πέμπτη στα παράθυρα και κόκκινα πανιά (μεγαλοπεφτιάτικα) για να προστατέψουν το σπίτι.

Τα ευαγγελισμένα αβγά (αφημένα επίτηδες στο ιερό την ώρα της ανάγνωσης των 12 Ευαγγελίων), το ευαγγελισμένο νερό, τα λουλούδια και τα κεριά του Επιταφίου και της Ανάστασης αποκτούν για το λαό μας μαγικές αποτρεπτικές διαστάσεις (ενάντια στις αρρώστιες, στο «μάτι», σε φυσικές καταστροφές, κ.ά.). Οι δυνάμεις του κακού ξορκίζονται θεαματικά με το κρέμασμα ή το κάψιμο του Ιούδα, ενώ η κυκλική περιφορά του Επιταφίου ή της πασχαλινής λιτανείας στην ενορία ή στο χωριό έχει στόχο να το θωρακίσει με την πανάρχαιη ιδέα του προστατευτικού κύκλου.

Η «εις Άδου κάθοδος» του Χριστού ελευθερώνει, σύμφωνα με τη λαϊκή δοξασία,

τις ψυχές των νεκρών που ανεβαίνουν στον πάνω κόσμο έως την Ανάληψη ή την Πεντηκοστή, δίνοντας αφορμή για ένα πλήθος από έθιμα και τελετουργίες, όπου η νεοελληνική λαϊκή λατρεία αναβαπτίζεται στις αρχαιοελληνικές καταβολές της. Του *Ρουσαλιού το Σάββατο* (το Ψυχοσάββατο της Διακαινησίμου) αναβιώνει την αρχαία νεκρική γιορτή των *Ροζαλίων* και δεν είναι τυχαίο ότι τα κάλαντα του Πάσχα στα Μέγαρα της Αττικής τα ονομάζουν *Ρουσάλια*. Ενώ την Τρίτη του Πάσχα χορεύουν εδώ και πάλι μόνον οι γυναίκες τον παλαιότατο χορό της *Τράτας* (με το χαρακτηριστικό σταυρωτό κράτημα των χεριών που συναντάμε σε αρχαίες τοιχογραφίες) στο εκκλησάκι του Αϊ-Γιάννη του Χορευταρά!

Και, βέβαια, είναι πολύ συγκινητική η στιγμή όταν, σε πολλά χωριά, συνηθίζεται να περνάει ο Επιτάφιος και από το νεκροταφείο, συμβολική περιφορά της «Ζωής εν τάφω» ανάμεσα στα μνήματα. Τι σχέση άραγε μπορεί να έχει με την αίσθηση και τα λεπτά σύμβολα αυτής της μυστικής τελετουργίας ο ήχος της μπάντας του δήμου με τα δυτικά «πένθιμα εμβατήρια», που έχει επιβληθεί στο πλαίσιο της αστικής κακογουστιάς και σοβαροφάνειας;

Όμως, απ' όλα τα πασχαλινά σύμβολα το πιο ιερό και διαχρονικό είναι το αναστάσιμο φως, που εξακολουθεί να ξεπηδά με μυστηριακό τρόπο από τον τάφο του Θεού, όπως γινόταν και την αρχαιότητα στους Δελφούς με το καθαρτήριο πυρ. Το ιερό φως που ακόμη και σήμερα -θρησκευόμενοι ή όχι- μεταφέρουν από συνήθεια και πρόληψη στο σπίτι για να το θωρακίσουν με τον καπνισμένο σταυρό που, όπως παλαιά, «εφορεύει της εισόδου». Ενώ υπάρχουν ακόμη αγρότες που πλησιάζουν το αναστάσιμο φως στα δέντρα και τα ζώα, για να επικαλεστούν την καλή σοδειά και την πλούσια παραγωγή (όπως κάνουν και με τα τσόφλια από τα κόκκινα αβγά). Με ανάλογο τρόπο στην πασχαλινή λιτανεία ο παπάς «ύψωνε» τα οριακά δέντρα του χωριού, βάζοντας στον κορμό τους ένα κομμάτι από το αγιασμένο αντίδωρο της λειτουργίας της Λαμπρής.

Η τελετουργική προετοιμασία του πασχαλινού συμποσίου και ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο γινόταν η εκτροφή του αρνιού που θα σφαζόταν (*λαμπριάτης*) έρχεται γι' άλλη μία φορά να θυμίσει ότι το *κατεξοχήν ελληνικό έθιμο των ψητών κρεάτων δεν έπαψε ποτέ, από την αυγή των ομηρικών χρόνων έως και σήμερα, να αποτελεί το κυριότερο εορταστικό και πανηγυρικό φαγητό του ελληνικού λαού* (Κ. Ρωμαίος). Το ίδιο και το «ιερό ψωμί» με την κουλούρα της Λαμπρής.

Στην ωμοπλάτη του αρνιού οι έμπειροι «οιωνοσκόποι» θα διαβάσουν το μέλλον, ενώ στην Κέρκυρα γινόταν το *καταβόλι*, μοίρασμα του κρέατος από τον παπά σ' όλο το εκκλησίασμα, συμβολική πράξη ενότητας και συμφιλίωσης όλων των μελών της κοινότητας.

Αυτό το νόημα έχει εξάλλου και η «Αγάπη» με το διεθνιστικό μήνυμά της, ενώ παλαιότερα σ' αυτή την Ακολουθία γινόταν με τελετουργικό τρόπο και η ανακήρυξη των αδελφοποιτών, που ένωναν το αίμα και τη φιλία τους με όρκο ιερό.

Και βέβαια όλη αυτή η τελετουργία δεν θα μπορούσε παρά να κλείσει με τον κοινό πανηγυρικό χορό όλης της κοινότητας στον αυλόγυρο της εκκλησίας και γύρω απ' αυτήν, ζώνοντάς την και πάλι -ως σύμβολο του χωριού- με τη δύναμη του προστατευτικού κύκλου:

Σήμερα Χριστός Ανέστη

και στους ουρανούς ευρέθη,

σήμερα τα παλικάρια

στέκονται σαν τα βλαστάρια.

Όχι σπάνια τον χορό έπρεπε να τον σύρει ο ίδιος το παπάς (στην Κέρκυρα έχουμε και χορό των παπάδων) με εξίσου ταιριαστά λόγια:

Και στους ουρανούς απάνω γίνεται χορός μεγάλος,

γίνεται χορός και σκόλη και χορεύουν οι Αποστόλοι.

Ο Θωμάς παίζει τη λύρα, Γιάκωβος την ψαλιτήρα,

σούρν' ο Πέτρος τον Ανδρία, ο Μαθιός τον Ζαχαρία.

Ενώ στη Μυτιλήνη, πάντα χωρατατζήδες, παραφράζουν το εκκλησιαστικό τροπάριο ψάλλοντας:

Ο άγγελος εβόα κι ο παπάς ευλόγα

τη γίδα την ψημένη και τη χαριτωμένη.

Ψήσου, γίδα μ', ψήσου και ροδοκοκκινίσου

να σε ξεκοκαλίσου μ' έναν κουβά κρασί.

Και, για να κάνει γι' άλλη μια φορά την εμφάνισή της η αρχαιοελληνική παράδοση, αναπόσπαστο μέρος του πασχαλινού συμποσίου ήταν παιχνίδια, αγωνίσματα και πάνω απ' όλα οι κούνιες. Όπως και οι αιώρες στα αρχαία *Ανθεστήρια*, δεμένες συμβολικά σε χλωρό κλωνάρι δέντρου, κουνούσαν και πάλι αποκλειστικά τα νέα κορίτσια σε μια καθαρή τελετή όπου κυριαρχούσε το τραγούδι-επίκληση για

την άνοιξη και τη γονιμότητα:

Κουνήσετε τις έμορφες, κουνήστε τις άσπρες,

κουνήσετε τις λεμονιές που 'ναι ανθούς γεμάτες.

Άραγε, μέσα από ποιες διαδικασίες και ποιες πρωτοβουλίες θα κατορθώσει ο σημερινός Νεοέλληνας να επανασυνδεθεί, πέρα από την εξωτερική-φολκλορική γραφικότητα, με το βαθύτερο ήθος, τις αξίες, τα σύμβολα και τα μηνύματα ζωής όλης αυτής της παράδοσης;

Αυτές τις μέρες, όλοι μας -λίγο ή πολύ, λιγότερο ή περισσότερο συνειδητά- παίρνουμε μέρος σε κάποια από αυτά τα έθιμα και τις τελετουργίες. Κι όσο «εξελιγμένοι» και «σύγχρονοι» κι αν δηλώνουμε, είναι σίγουρο ότι δεν ξεπερνάμε τις βαθύτερες εκείνες ανθρώπινες ανάγκες και αγωνίες που σχετίζονται με τη ζωή και τον θάνατο, την επίκληση του καλού και της γονιμότητας, την αποφυγή του κακού, την επικοινωνία και τη συμφιλίωση με τον διπλανό μας. Αυτό ακριβώς το μήνυμα έρχονται να φέρουν τα ανοιξιάτικα πασχαλινά έθιμα και τραγούδια στους εσωτερικούς μετανάστες των αστικών πολυκατοικιών και σ' όλους εκείνους που έχουν χάσει πια την αίσθηση των εποχών, καθώς από το χειμώνα περνάμε κατευθείαν στο καλοκαίρι.

Είναι οι τελετές της χαμένης άνοιξης, προσδοκώντας πάντοτε «ανάστασιν νεκρών και ζωήν του μέλλοντος αιώνας»!..